

CZIRFUSZ MÁRTON

A geográfus Wallner Ernő
helye a
tudományban: a
diskurzuselemzés lehetőségei

„A tudományos és társadalmi fejlődésnek gazdag időszaka az a háromnegyed század, amelyben Wallner Ernő¹ életútjának eddigi szakaszát megjárta, s így nagy idők mindenre figyelő tanúja lehetett.” – szölt a *Földrajzi Közleményekben* megjelent köszöntés 1966-ban a geográfus 75. születésnapja alkalmából.² Bár a harminc évvel ezelőtt elhunyt, egész életében a Dunántúlt kutató és Sopronhoz is kötődő – közel tíz éven át volt a Fáy András Kereskedelmi Középiskola igazgatója – Wallner emlékét a Soproni Szemle is ápolja a róla szóló kötetek bemutatásával,³ munkásságával talán az indokoltnál kevesebbet foglalkozik a tudománytörténeti kutatás.

Osztom a szélesebb geográfus szakma véleményét, miszerint Wallner nem tartozott sem a két világháború közötti, sem a második világháború utáni magyar társadalomföldrajz első vonalának szereplői közé. A két világháború közötti, az Eötvös Collegiumban iskolázódó nagy geográfus generáció (Wallner mellett a természetföldrajzos Bulla Béla és Kádár László, valamint a település-földrajzos Mendöl Tibor) képviselői közül az Eötvös Collegium jelenlegi, egyébiránt Mendölről elnevezett földrajzos műhelyében is alig foglalkozunk Wallner Ernő tudományos örökségével. Bár az utóbbi tíz évben megsaporodtak a Wallnerre emlékező tanulmányok, amelyek részletesen foglalkoznak élettörténetével, látszólag pedig munkásságát is körüljárják, ez utóbbi téma feldolgozása inkább mondható felszínesnek. Véleményem szerint ezen írásoknak a fő hiányossága, hogy Wallnert nem helyezik el az akkori tudományos közegben, azaz nem elemzik, hogy más geográfusokhoz képest miben volt azonos és miben volt más

¹ Wallner Ernő (1891–1982) földrajztudós a mai Burgenland területén található Királyfalván (Königsdorf) született, majd a budapesti egyetemen végzett földrajz–természetrajz tanárként, Eötvös collegista. 1922 és 1943 között Veszprémben, majd 1943 és 1952 között Sopronban középiskolai tanár (mindkét helyen hosszabb ideig igazgató is volt), az oktatás mellett tudós tanárként rendszeresen kutatómunkát is végzett. Bár első egyetemi magántanári kinevezését a harmincas években a pécsi egyetemen kapta, a negyvenes évektől Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetemen (később Eötvös Loránd Tudományegyetem) oktatott földrajzot 1958-as nyugdíjazásáig. Ezután az MTA Földrajztudományi Kutatócsoportjában dolgozott. Haláláig – 1967-ben bekövetkezett teljes megvakulása ellenére – a hazai földrajztudomány aktív képviselője volt.

² Miklós Gyula: Köszöntjük a 75 éves Wallner Ernőt. *Földrajzi Közlemények* 90 (1966) 2. 175.

³ Tatai Zoltán (szerk.): Wallner Ernő Budapest, 2002. Soproni Szemle 57 (2003) 395–396 (ism. Sarkady Sándor) és Tatai Zoltán (szerk.): Emlékezés Wallner Ernőre – élete és munkássága. Veszprém, 2003., 302 o., 63 kép és ábra. Soproni Szemle 58 (2004), 301–303 (ism. Wallner Ákos).

az ő véleménye, mit miért írt le úgy, ahogyan azt tette. Ez a hiátus így kissé zavaros fogalomhasználatokhoz vezetett a Wallner-recepcióban.

Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy Wallner Ernő munkásságát – elsősorban az elméleti és kevésbé az empirikus tanulmányain keresztül – elhelyezzem a különböző évtizedek időközben gyökeresen megváltozó földrajztudományi mezőjében;⁴ megvizsgáljam kapcsolódását más geográfusokhoz és elhatárolódását más geográfusoktól. Nézetem szerint – a nyitódézzettel összhangban – Wallner éppen amiatt alkalmas alanya egy ilyen elemzésnek, mert nagyon különböző működési logikájú korszakokban dolgozott a földrajztudományban (más társadalom- és bölcsészettudományokhoz hasonlóan a szocialista földrajz is alapvetően különbözött a két világháború közöttitől). Emellett részletesebben foglalkozom a Wallner-recepcióval is, amely ezeket a tudós által megfogalmazott diskurzusokat erősítette meg, ködösítette el vagy formálta át saját érdekeinek megfelelően.

A cikkben néhány, a földrajztudomány részterületeit leképező fogalomból, a gazdaságföldrajz, a településföldrajz és a szociálgeográfia szavakból indulok ki és elemzem azokat a beszédmódokat, amelyek ezekhez a szavakhoz kapcsolódnak. Így áttételesen amellet is érvelek, hogy a társadalomföldrajzban és más társadalom- és bölcsészettudományokban alapvetően hasonló, a tudományos diskurzusok történetének és átalakulásának megértésére irányuló kutatási témákat lehet megfogalmazni, illetve azonos módszertannal feldolgozni. Ezáltal írásom reményeim szerint nemcsak a szűkebb szakma számára lehet tanulságos, hanem más tudományok (tudományelmélettel és/vagy tudománytörténettel foglalkozó) képviselői számára is érdekes lehet a diskurzusok tudományokat formáló és átformáló szerepének bemutatása.

Elméleti megközelítésmód: diskurzusok elemzése a tudománytörténetben

A magyar földrajztudománytörténet-írás kánonát a mai napig olyan, a két világháború közötti nagy geográfus generáció által az 1940-es évek végén és 1950-es évek elején írt, a közelmúltban (újra)kiadott művek alkotják,⁵ amelyek leíró és számba vevő megközelítése az akkori ismeretelméleti felfogásban gyökerezik. Az elmúlt évtizedekben viszont a nyugati társadalomföldrajzban először a kuhni, majd a poszt-kuhni gondolatok megjelenésével és megerősödésével a tudománytörténeti és elmélettörténeti elemzések jelentősen átalakultak.

⁴ A mező fogalmát abban a Pierre Bourdieu-i értelemben használom, amely szerint az elkülönült, egyidejűleg létező, de egymáshoz képest kizáró társadalmi helyzetek összessége, a mezőn belül a tudósok helyzetét és „erejét” alapvetően tudományos tökeménységük határozza meg. Vö. Bourdieu, Pierre: A tudomány tudománya és a reflexivitás. Gondolat Kiadó, Budapest, 2005. 51–58, 84.

⁵ Mendöl Tibor: A földrajztudomány az ókortól napjainkig. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 1999. és Fodor Ferenc: A magyar földrajztudomány története. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 2006.

A földrajztudomány történetének feldolgozására elméleti-módszertani szempontból az elmúlt évtizedekben többek között Michel Foucault munkássága és a nyelvi fordulat volt nagy hatással.⁶ Ahogy a földrajztudomány történetével foglalkozó Robert Mayhew megfogalmazta, még azok a történeti földrajzi munkák is, amelyek közvetlenül nem hivatkoznak rá, párbeszédben állnak, illetve építenek a foucault-i szövegkorpuszra.⁷ Mayhew tanulmánya külön is foglalkozik a tudósok életéről szóló munkákkal, elkülöníti egymástól az inkább a történészek által megírt nagyobb narratívákat (amelyek egy-egy tudós vagy kutató életét monográfiászerűen mutatják be) attól a történeti földrajzi szemlélettől, amely inkább a kisebb történeteket írja meg.⁸ Ebben az értelemben tanulmányom ezen kis történetek foucault-i megközelítésben való megírásához kapcsolható.

Michel Foucault megközelítése szerint arra szükséges összpontosítanunk, hogy a tudományban miért azok a kijelentések történtek meg, amelyek, és miért nem mások.⁹ Azaz Wallner életművében magyarázatokat fogok keresni arra, hogy miért úgy és miért azokkal a megfogalmazásokkal élt, amelyeket megjelent munkáiban olvashatunk. Ezek megragadásának egyik módja, hogy a fogalomhasználatot elemezzük: miért és hogyan jelennek meg egyes fogalmak, miért egy bizonyos módon szóródik a fogalomhasználat.¹⁰ Foucault „A tudás archeológiája” című művében a fogalomhasználatot a diskurzív gyakorlatok megismerésének egyik eljárásának tekinti, azaz ezen keresztül is módunk van arra, hogy például a kutatás és írás térben és időben meghatározott cselekvéseit megértsük.¹¹ Ebben a tanulmányban magam is bizonyos fogalmak használatának térben és időben rögzített, csak a tér- és időbeli viszonyokkal együttesen értelmezhető volta mellett érvelek Wallner Ernő kapcsán.¹² Foucault az egyes szerzők műveit mint „egységeket” az eszmetörténészekkel szemben nem tartja jelentős elemzési kategóriának, sokkal inkább a diskurzív gyakorlatokból kialakuló tudás, majd az ebből létrejövő tudomány úgynevezett archeológiai elemzését szorgalmazza.¹³ Ez az archeológiai elemzés a diskurzív tartalmak (pl. tudományos művek) és a „nem-diskurzív felületek” (intézmények, politikai események stb.) közötti kapcsolatok megjelenítésére is alkalmas, azaz a

⁶ Ennek a történettudományra vonatkozó, de a történettudomány tudománytörténetének megváltozására kevesebb figyelmet fordító összefoglalását lásd: Kisantal Tamás – Szeberényi Gábor: A történetírás „nyelvi fordulata”. In: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Szerk.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

⁷ Mayhew, Robert: Historical geography 2007–2008: Foucault’s avatars – still in (the) Driver’s seat. Progress in Human Geography 33 (2009), 3. 388.

⁸ Mayhew (2009) i.m. 391.

⁹ Foucault, Michel: A tudás archeológiája. Atlantisz, Budapest, 2001. 38.

¹⁰ Foucault (2001) i.m. 48–49.

¹¹ Foucault (2001) i.m. 152.

¹² A három, központi fogalom, amelyből ebben a tanulmányban kiindulok (ezek jelenítik meg a cikk további három részét) a gazdaságföldrajz, a településföldrajz és a szociálgeográfia.

¹³ Foucault (2001) i.m. 179., 234.

tudományos szövegek archeológiai leírása az általános történelem dimenziójában bontakozik ki.¹⁴

Véleményem szerint a Wallner Ernő életművét tematizáló, korábban megjelent írások többsége a geográfus munkáit olyan zárt, külső kapcsolatokkal nem rendelkező elemzési egységekként kezelte, amelyek „elemzése” a cikkek főbb megállapításainak összefoglalására korlátozódott, valamint alig foglalkozott azokkal a társadalmi és tudományos kontextusokkal, amelyekben maguk a tanulmányok létrejöttek, és amely kontextusok fenntartásához és átalakulásához Wallner cikkei is hozzájárultak. Írásomban – más geográfusokhoz¹⁵ hasonlóan – így egyúttal arra kívánok példát mutatni, hogy a hazai földrajztudománytörténet-írásban is szükséges az a szemléletváltás, amely a diskurzusoknak a társadalmi közegeket figyelembe vevő elemzését helyezi középpontba.

Wallner és a gazdaságföldrajz

Wallner Ernő kutatási területének megjelölésére élete során és azt követően is sokan használták a gazdaságföldrajz elnevezést. A gazdaságföldrajz fogalma viszont nagy jelentésváltozáson ment keresztül az évtizedek alatt: a két világháború között egészen más jelentésmezőbe tartozott, mint a szocializmus évtizedeiben. Ezt a tényt viszont a Wallner-recepció, amely személyét és munkásságát kívánta valahova besorolni, alig veszi figyelembe. Ebben a részben a gazdaságföldrajz fogalmának átalakulását Wallner Ernő műveivel és a Wallner-recepcióval együttesen vizsgálom.

A két világháború között az uralkodó felfogás a magyar társadalomföldrajzban az a francia megközelítésből átvett emberföldrajz volt, amely a kutatások hangsúlyát az ember és környezete viszonyára helyezte, valamint döntően kistáji szinten vizsgálta azt, hogy az ember a környezet adta lehetőségek közül válogatva hogyan hoz létre kultúrtájakat.¹⁶ Ezen belül a gazdaság vizsgálata a gazdasági élet szintetikus (azaz természeti és társadalmi tényezőket egyaránt magába foglaló) fogalmán keresztül valósult meg.¹⁷ Az aldiszciplína akkori legfőbb hazai képviselője, Teleki Pál szerint a gazdasági élet alapelemei a táji környezet adottságainak megfeleltethető olyan javak és

¹⁴ Foucault (2001) i.m. 207–211.

¹⁵ Lásd pl. Győri Róbert: A múlttal való tudományos leszámolás – Eötvös collegista geográfusok az 1950-es években. In: Lustrum. Ménesi út 11–13. Sollemnia aedificii a.D. MCMXI inaugurati. Szerk.: Horváth László – Laczkó Krisztina – Tóth Károly – Péterffy András. Typotex Kiadó – Eötvös Collegium, Budapest, 2011.; Jankó Ferenc – Móricz Norbert – Pappné Vancsó Judit: Klimaváltozás: tudományos viták és a társadalomföldrajz feladatai (1. rész). Földrajzi Közlemények 134 (2011), 4. 405–418.

¹⁶ Ezt az elsősorban Paul Vidal de la Blache-hoz köthető felfogást gondolta tovább (többek között a gazdasági folyamatok elemzésében) a történészek francia Annales-iskolája. Erről lásd: Benda Gyula: Az Annales-iskola. A kezdetektől a kritikai fordulatig. In: Benda Gyula: Társadalomtörténeti tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 16–18.

¹⁷ Vö. Győri Róbert: A magyar gazdaságföldrajz a két világháború között. In: Geográfia az ezredfordulón: az ELTE Földrajz Tanszékcsoport millenniumi rendezvénysorozata. Szerk.: Nemes Nagy József. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest, 2001. (Regionális Tudományi Tanulmányok, 6.) 73.

lehetőségek, amelyek társadalmi oldalról alkalmazkodást, esetleg függést eredményeznek,¹⁸ vagyis a gazdasági földrajz a gazdasági életformáknak a természeti-táji adottságokkal való kapcsolatait vizsgálja.¹⁹

Minden bizonnyal a gazdasági földrajz ezen felfogását értette Fodor Ferenc akkor, amikor Wallner Ernőt gazdasági geográfusként mutatja be földrajztudományi munkájának életrajzi részében, elsősorban az 1930-as és 1940-es években a Bakonyról írt munkái kapcsán.²⁰ Ugyanakkor Wallner semmiképp sem tartozott a két világháború közötti gazdasági földrajz azon nagy programadó személyiségei közé, akik Teleki Pált követve, leginkább annak egyetemi intézetében dolgoztak a harmincas években (köztük magával Fodor Ferencsel).²¹ Ez az elkülönülés viszont a második világháborút követően a földrajztudomány marxista-leninista alapon történő újjászervezése után előnyre vált Wallner számára.

A földrajztudomány fordulat éve utáni ideológiai alapokon történő gyökeres átalakításának és személycseréinek a történetét az utóbbi években elsősorban a két világháború közötti geográfusok és műveik újrafelfedezése kapcsán kezdték részletesen feldolgozni a tudománytörténészek. Ennek részletes ismertetésétől – mivel az több tanulmányban olvasható²² – eltekintek, viszont kísérletet teszek Wallner Ernő helyének meghatározására ebben a változó kontextusban.

Ugyan Wallner a második világháború előtt a budapesti egyetemen (emberföldrajzi felfogású) gazdasági földrajzot adott elő, és néhány munkája gazdasági földrajzi kérdésekkel foglalkozott, mivel sem a tudományban, sem a tudományos intézményekben nem töltött be vezető pozíciót, vélhetően kevésbé került olyan módon a földrajztudomány szocialista átalakítóinak célkeresztjébe, mint mások (például Mendöl Tibor). Azaz munkáinak bírálatáról nem rendezett az Akadémia vitaülést, az újonnan pozícióba került marxista gazdaságföldrajzosok sem támadták ekkoriban. Wallner 1951-ben kapott főállású egyetemi oktatói kinevezést a budapesti egyetemen,²³ titkára (majd 1955 és 1959 között elnöke) lett a néhány éves kényszerű szünet után újjáindított Magyar Földrajzi Társaság Gazdaságföldrajzi Szakosztályának (amely száz évvel ezelőtt, 1912-ben Teleki Pál javaslatára alakult, negyven évvel később pedig a marxista gazdaságföldrajz nagy ideológusa, Markos György elnökségével alakult újjá).²⁴

¹⁸ Teleki Pál: A gazdasági élet földrajzi alapjai. Centrum Kiadóvállalat, Budapest, 1936. 220–222.

¹⁹ Mendöl Tibor: Táj és ember. Az emberföldrajz áttekintése. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1932.

²⁰ Fodor (2006) i.m. 336.

²¹ Fodor (2006) i.m. 255–258.

²² Lásd például Győri Róbert: Tibor Mendöl. In: Geographers. Biobibliographical Studies. Vol. 28. Szerk.: Withers, Charles – Lorimer, Hayden. Continuum, London, 2009. 39–54., illetve Hajdú Zoltán: Fodor Ferenc: a geográfus. In: Fodor Ferenc (2006) i.m. XI–XLII.

²³ Tatai Zoltán (2006) i.m. 27.

²⁴ Hajdú Zoltán (2006) i.m. XXIV. és Tátrai Patrik: A Magyar Földrajzi Társaság Társadalom-földrajzi Szakosztályának története. Földrajzi Közlemények 136 (2012), 1. 89, 91, 94.

Az intézményi mezőben Wallner „javuló” helyzete, illetve az a tény, hogy a két világháború között nem túl feltűnően, de gazdasági földrajzot művelt, azt is jelentette, hogy az ötvenes években egyrészt olyan gazdasági földrajzi tanulmányokat adhatott közre, amelyek nem a marxista-leninista ideológiát képviselték, illetve a marxista gazdaságföldrajz képviselőit finoman ugyan, de kritizálták.

Wallner második világháború utáni gazdasági földrajzi munkásságából azt az elméleti jellegű 1957-es tanulmányát emelem ki, amely a járási gazdasági földrajzi vizsgálatokról szól. Ebben sok szempontból a két világháború közötti gazdaságföldrajzi felfogást menti át a szocialista földrajzba, számos kérdésben az uralkodó megközelítéssel megy szembe. Egyrészt az oknyomozó, történeti szemléletű (lásd a vidali emberföldrajzi gondolatokat) eljárást szorgalmazza – annak ellenére, hogy a természeti tényezőkkel szemben a termelési viszonyok elsődlegességét hangsúlyozza.²⁵ Ebben a földrajz feladata, hogy a földrajzi környezet „aktív” tényezőit meghatározza, illetve bemutassa, hogy a történeti-társadalmi tényezők közül mi hat földrajzilag.²⁶ A marxista gazdaságföldrajz többi társadalom-földrajzi területet maga alá gyűrő álláspontját ebben a tanulmányában éles kritikával illeti: „Nem kívánok korábbi elvi vitát feleleveníteni s ezért megtartom a gazdasági földrajzi elnevezést, de nem hallgathatom el, hogy magam részéről a járások olyan gazdasági földrajzi vizsgálatára, amilyent a következőkben vázolni kívánok, alkalmasabbnak és tartalmi meghatározás szempontjából megfelelőbbnek tartanám a Mendöl Tibor javasolta társadalomföldrajzi jelölést”.²⁷

A korszak meghatározó gazdaság-földrajzosaival való szembehelyezkedésre jó példát mutat a Tatai Zoltán által kiadott Wallner-émlékkötet egyik forrásközlése (amelynek részletes feldolgozására, értelmezésére viszont a kötet maga sajnos nem tér ki).²⁸ Ebben az Akadémia megbízásából készült kéziratban Wallner Markos Györgynek, az új gazdaságföldrajz prominens alakjának egyik 1953-as, a Bakonyról szóló előadásához fűzött megjegyzéseket. Bár Wallner feltehetően azért foglalkozott Markos előadásával, mert annak tárgyát – a Bakonyt – maga is kutatta, két helyen kritizálja Markos gazdaságföldrajzról való felfogását. Egyrészt nem értett egyet a Markos-féle gazdaságföldrajzi iskola sokszor túlzásokba eső, az ipari termelés technológiai részleteit ecsetelő felfogásával: „[A] gazdasági geográfus tudományos munkája során nem lép át a

²⁵ Wallner Ernő: Községszintű (járási) gazdasági földrajzi vizsgálatok tárgyköre és módszere. Földrajzi Közlemények 81 (1957), 3. 242, 245.

²⁶ Wallner (1957) i.m. 228.

²⁷ Wallner (1957) i.m. 229.

²⁸ Különös pikantériája a személyi kapcsolatoknak, hogy a kötetet szerkesztő Tatai Zoltán, aki a Wallner által vezetett veszprémi középiskolába járt néhány évvel Wallner távozása után, és aki a közelmúltban nagy erővel dolgozott Wallner emlékének ápolásán, tudományfelfogásában leginkább a Wallner által fenntartásokkal illetett, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem egykor Teleki által vezetett Gazdaságföldrajzi Tanszékén összpontosuló marxista-leninista Markos-iskolához tartozott. Ezt jól láttatja Tatai emlékezése Markos Györgyre: Tatai Zoltán: Markos György. Comitatus 14 (2004), 9. 71–80.

számára idegen műszaki kutatás terére, csupán figyelembe veszi az ott elért eredményeket. (...) Markos György műszaki térre tévedt, amikor a bauxit közvetlen redukciója problémájára tért ki (...).²⁹ Négy oldallal később Markos mezőgazdasági (földrajzi) érvelését támadja Wallner hasonló megfontolásokból: „pontosabb meghatározásra szorul, mit ért [Markos] az alatt, hogy »a gazdasági földrajznak és rokontudományainak feladata, hogy kimunkálják az átalakítás illetve átszervezés feladatait.« A mezőgazdaságnak szervezési kérdései nem gazdasági földrajzi, hanem agrotechnikai kérdések. A gazdasági geográfus, mint az iparnál, itt sem megy át a műszaki térre.”³⁰

A két idézetben a markosi és a wallneri kijelentésmezők ütközését tapasztalhatjuk, amely elsősorban a földrajztudomány társadalmi közegének megváltozására vezethető vissza. Wallner azt a két világháború közötti „idealista” hagyományt viszi tovább gazdasági földrajz címke alatt, amelyet Teleki Pál és iskolája félmjelzett. Ezzel szemben Markos már azt a Szovjetunióból importált (de a második világháború éveitől a brit és az egyesült államokbeli földrajzban is kialakuló) technotudományi felfogást képviselte, amely a földrajzot a központi és területi tervezés szolgálatába állította.³¹ Ennek egyik jellemző területe volt 1948 és 1956 között az új növények magyarországi meghonosításának programja, amely a mezőgazdasági földrajzosok termőhelyeket azonosító közreműködésével interdiszciplináris akadémiai bizottságok és kutatások létrejöttét eredményezte.³²

A Wallner-recepció sok szempontból összemosza a gazdaságföldrajz előbb bemutatott két korszakát, a kutatói diskurzív gyakorlatok így a kijelentésmező átalakítását eredményezték.

Ennek az átalakításnak egyik megoldása az, hogy Markos Györgyöt és Wallner Ernőt a tudományos mezőben egymás közelébe helyezik a gazdaságföldrajz fogalmának használatán keresztül. A Wallner 75. születésnapjára megjelent köszöntőben Miklós Gyula a következőket írja: „nem kis része volt abban, hogy a szakosztály [Magyar Földrajzi Társaság Gazdasági Földrajzi Szakosztály] ülései – amikor a legnagyobb szükség volt rá: a magyar marxista földrajz kibontakozása idején – a gazdasági földrajz művelői és oktatói

²⁹ Wallner Ernő: Megjegyzések Markos György „Az új Bakony” c. a MFT. jubileumi ülésén 1953. szeptember 12-én tartott előadásához. In: Emlékezés Wallner Ernőre. Szerk.: Tatai Zoltán. Magyar Földrajzi Társaság, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola, Veszprém, 2003. 212.

³⁰ Wallner (2003) i.m. 216.

³¹ Az egyesült államokbeli földrajztudomány ezen átalakulásáról lásd többek között: Barnes, Trevor J.: *Geography's underworld: The military-industrial complex, mathematical modelling and the quantitative revolution*. Geoforum 39 (2008), 1. 3–16. Az MTA tervezés szolgálatába állított átszervezéséről lásd: Péteri, György: *Academia and state socialism. Essays on the political history of academic life in post-1945 Hungary and Eastern Europe*. Columbia University Press, New York, 1998. 80–81.

³² Hajdú Zoltán: A szocialista természetátalakítás kérdései Magyarországon, 1948–1956. In: *Táj, környezet és társadalom: ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzor asszony tiszteletére*. Szerk.: Kiss Andrea – Mezősi Gábor – Sümeghy Zoltán. SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi, Természetföldrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged, 2006. 245–258.

érdeklődésének középpontjában állottak”.³³ A fogalomhasználaton keresztül kapcsolja össze a tervezést támogató gazdaságföldrajzi programot, valamint Markos és Wallner személyét Papp-Váry Árpád a Wallner halálának 20. évfordulója alkalmából kiadott kötetben: „Az újjáalakult gazdaságföldrajzi szakosztály első ülését 1953. február 27-én tartotta, amelyen Markos György az SZKP XIX. kongresszusának gazdaságföldrajzi jelentőségéről beszélt. A szakosztály következő ülésein, amelyet Wallner Ernő titkár szervező munkájának eredményeként rendszeresen megtartottak, kizárólag hazai gazdaságföldrajzi, területfejlesztési témák megtárgyalására került sor.”³⁴ Papp-Váry ezen előadások köréből kiemeli Mendöl Tibor egyik előadását, tovább bonyolítva és elkenve a személyek közötti szemléletbeli különbségeket. Holott Wallner Ernő számára a gazdaságföldrajzi jelző, illetve az ilyen címke alatt végzett kutatások bizonyos értelemben menekülési útvonalat jelentettek attól az ideológiai töltetű marxista gazdaságföldrajztól, amelyet Markos mellett később Radó Sándor érvényesített. Pécsi Mártonnak, az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet ellentmondásos megítélésű igazgatójának írt 1972-es levelében Wallner ezt a következőképp fogalmazta meg: „Sajnos Radó Sándor és társainak a település-földrajzzal, sőt személyemmel szembeni támadása hosszú időre megakadályozta település-földrajzi munkásságomat. Ezekben az években [1963–1967] a gazdaságföldrajzi országismertetésekkel foglalkoztam.”³⁵

Más szerzők nem hozzák előbbi módon összefüggésbe a Markos-féle és a két világháború közötti, Wallner által is képviselt gazdaságföldrajzot, de némiképp elhallgatják a különbségeket. Így a 2003-as emlékkötetben Hajdú Zoltán ugyan arról ír, hogy Wallner a két világháború között gazdaságföldrajzi tájutatást végzett, amelyet az 1950-es években járási szintű gazdasági földrajzi vizsgálatok követtek, viszont nem foglalkozik ezen kutatásoknak és az akkori uralkodó gazdaságföldrajzi paradigmának viszonyával, nem helyezi el ezen vizsgálatokat az 1950-es évek tudományos közegében (ahogyan azt egyébként a két világháború közötti korszak esetében megteszi).³⁶

A recepció harmadik csoportját azok az írások képezik, amelyek a két világháború közötti gazdasági földrajzi gondolatok továbbvitelét hangsúlyozzák Wallner későbbi munkásságában. A tudományfelfogásában inkább a Markos-iskolához közel álló Tatai Zoltán egyik tanulmányában a wallneri megközelítésről a következőket írja: a Bakony gazdasági életének földrajzi feldolgozásában „szép példát ad arra, hogyan kell a gazdaságföldrajzi kutatásnak a természetes táj

³³ Miklós (1966) i.m. 175.

³⁴ Papp-Váry Árpád: Elnöki megnyitó. In: Emlékezés Wallner Ernőre. Szerk.: Tatai Zoltán. Magyar Földrajzi Társaság, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola, Veszprém, 2003. 18.

³⁵ A forrásközlést lásd: Tatai (2003) i.m. 280.

³⁶ Hajdú Zoltán: Wallner Ernő pécsi egyetemi kapcsolatai és dél-dunántúli kutatásai. In: Emlékezés Wallner Ernőre. Szerk.: Tatai Zoltán. Magyar Földrajzi Társaság, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola, Veszprém, 2003. 60, 62.

sajátságait kiválogatni és azoknak a népességgel, valamint a gazdasági élettel való sokszoros kapcsolatait elemezni, majd rendszerbe foglalni”.³⁷ Tatai ebben a tanulmányában Bulla Béla 1942-es méltatását is idézi, amely szerint „Wallner Ernő az emberföldrajznak, elsősorban a gazdasági földrajznak régi, érdemes munkása”.³⁸ Ezek az idézetek tehát a kijelentésmezőben a gazdasági földrajz fogalmát a két világháború közötti felfogásban (az emberföldrajz részterületként) használják, a szövegek összefüggésbe helyezik azt a gazdasági élet, a táj, illetve az emberföldrajz fogalmaival.

Wallner és a településföldrajz

Bár a hazai településföldrajz alapítójának a szakma leginkább Mendöl Tibort tartja, Wallner Ernő kutatási területét sokan jelölték meg településföldrajzként. Némiképp túlzónak (és önmagával is ellentmondásba kerülőnek) tartom Tatai Zoltán értékelését, aki Mendöl Tibort és Wallner Ernőt egyenesen a településföldrajz ikercsillagainak tartja, ahol viszont Mendöl fénylő csillaga „... bizonyos mértékben elhomályosította egy másik jelentős, jórészt ugyancsak településföldrajzzal foglalkozó tudós Mendöl Tiborral párhuzamosan végzett tevékenységét: Wallner Ernő munkásságát.”³⁹ Wallner sokkal inkább a nála fiatalabb Mendöl szellemi örökségének ápolójaként vált ismertté, leginkább annak 1966-os halála után.

A marxista gazdaságföldrajz hatalomátvételével a korábbi, Mendöl nevével fémjelzett funkcionális településmorfológiai (a települések társadalmi viszonyait a település formai jellemzői segítségével bemutatni kívánó) kutatásokat burzsoá áltudományának, formalista játéknak minősítették, a kizárólag a települések funkcióira összpontosító vizsgálatokat szorgalmazták, egyúttal elutasították a hosszú időtávot felölelő történeti földrajzi jellegű településkutatásokat.⁴⁰

Wallner 1976-os programadó tanulmányában ezzel szemben a mendöli módszerhez való visszatérést szorgalmazza, így további településmonográfiák (Wallner szóhasználatában „autopsziák”) megírását javasolja (a marxista gazdaságföldrajz a vidali emberföldrajz induktív megközelítésével szemben a deduktív jellegű és leginkább országos szintű vizsgálatokat tartotta fontosabbnak).⁴¹ A Mendöl-módszer ellen irányuló éles, az 1960-as évek elején

³⁷ Tatai Zoltán (szerk.): Wallner Ernő. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, h.n., 2002. (Tudós tanárok – tanár tudósok). 38.

³⁸ Tatai Zoltán (2002) i.m. 33.

³⁹ Tatai Zoltán: A településföldrajz ikercsillagai: Mendöl Tibor – Wallner Ernő. A földrajz tanítása 14 (2006), 1. 24.

⁴⁰ A funkcionális morfológiáról lásd: Jankó Ferenc: A települések belső szerkezetének vizsgálata: a „Mendöl-módszertől” a szociálgeográfiáig. Földrajzi Közlemények 129 (2005), 1–2. 15–30., a Mendöl-kritikáról pedig Abella Miklós: Ankét a településföldrajz helyzetéről és feladatairól. Földrajzi Értesítő 10 (1961), 1. 121–127.

⁴¹ Wallner Ernő: A hazai településföldrajzi kutatás időszerű kérdéseiről. Földrajzi Közlemények 100 (1976), 1–2. 49, 51.

történt támadások után másfél évtizeddel Wallner hasonlóan élesen áll ki Mendöl Tibor megközelítése mellett: „A felszabadulást követő évtizedben olyan vélemény alakult ki földrajzi körökben, hogy a települések arculati, alaktani – településmorfológiai – vizsgálata részben időszerűtlen, részben korszerűtlen. Némelyek öncélúnak is mondták. Különösen a közgazdaságtudomány [értsd: Markos-iskola] részéről hangzottak el ilyen vélemények. (...) Azóta bebizonyosodott, hogy ez a felfogás nem helytálló.”⁴² Wallner a morfológiai viszonyokat a funkciók és az urbanizálódási folyamat vetületeként értelmezi, azaz véleménye szerint a morfológiai vizsgálatokon keresztül érthetjük meg a falvak és városok funkcionális viszonyait; az önálló funkcionális vizsgálatok értelmetlenek. Az ilyen megközelítésű település-földrajzi vizsgálatra Wallner munkásságából a Dunaföldvár településképe című tanulmánya jó példa, amely – a címnek megfelelően – hosszú időtávú, különböző történeti forrásokat felhasználó áttekintésben a településmorfológiából – a megjelenési formákból – vezeti le a település funkcióinak átalakulását.⁴³

A Mendölhöz való visszatérés az örökség és a fogalomhasználat egyfajta átvételét, kisajátítását is jelentette Wallner részéről. 1981-ben megjelent tanulmányában így ír: „Mendöl T. egyetemi munkaköre nem tette lehetővé a mintegy három és fél ezernyi település vizsgálatát. Ez csak akkor vált lehetővé, amikor a Földrajztudományi Kutató Intézet geográfus munkatársainak módjukban állt csak egy kitűzött munkafeladattal foglalkozni, mentesülve az egyetemi oktatói vagy egyéb munkakör alól (...) Mendöl T. halálával még nagyobb mértékben hárult az egyetem helyett a kutatóintézetre a településföldrajzi tudományos munka irányítása és egyúttal az ezzel járó felelősség.”⁴⁴ Wallner Ernő interpretációjában így a korábban a budapesti egyetemen Mendöl körül kirajzolódó igazság helye⁴⁵ helyeződött át az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetébe, ahol maga is dolgozott az egyetemről való 1958-as hirtelen nyugdíjazása után. Ennek az áthelyeződésnek az egyik következménye, hogy megvalósítható a települések monográfiákban való feldolgozása. Wallner szerint a marxista gazdaságföldrajz térnyerése ágazati, egész országra kiterjedő vizsgálatokat hozott magával, a településekkel pedig alig törődnek a kutatók.⁴⁶ A másik következmény, hogy helyreállítható az a kibillentnek láttatott egyensúly, amely a településkutatásban a marxista gazdaságföldrajz szemléletéből következően funkcionális kutatások felé billent el a települések formái megjelenését tematizáló elemzésekhez képest.⁴⁷

⁴² Wallner (1976) i.m. 69.

⁴³ Wallner Ernő: Dunaföldvár településképe. Földrajzi Értesítő 10 (1961), 1. 67–97.

⁴⁴ Wallner Ernő: A település- és városföldrajzi vizsgálat szemléletéről. Földrajzi Értesítő 30 (1981), 1. 103.

⁴⁵ A kifejezést Thomas Gieryn használja azon helyszínekre, amelyekben a tudományos tudás keletkezik: Gieryn, Thomas F.: Three truth-spots. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 38 (2002), 2. 113–132.

⁴⁶ Wallner (1981) i.m. 105.

⁴⁷ Wallner (1981) i.m. 103.

A Mendölhöz való visszatérésben, egyúttal szakmai elutasítottságának lassú oldódásában a *Földrajzi Közlemények* 1976-ban, Mendöl halálának tízéves évfordulóján megjelent emlékszám is szerepet játszott. A Wallner közreműködésével készült emlékszámot a Wallner-recepció is fontosnak tartja kiemelni, amikor a két tudós kapcsolatáról ír, illetve amikor Wallner munkásságát mutatja be. Somogyi Sándor a kilencvenéves kutató köszöntőjében írja, hogy az „... ő közreműködésével és szervezőmunkájával vált lehetővé Mendöl Tibor halálának 10. évfordulóján a Földrajzi Közleményekben egy emlékszám megjelentetése, amelyben Wallner Ernő volt munkatársa életét és munkásságát adatszerűen és híven foglalta össze”.⁴⁸ Ezáltal a településföldrajz fogalmának használata újból legitimmé kezdett válni, ami a későbbiekben a Mendöl munkássága körüli „rejtett kötélműzást”⁴⁹ is megalapozta.

Összességében Wallner Ernő és a településföldrajz kapcsolata némiképp különbözik Wallner és a gazdaságföldrajz kapcsolatától. A településföldrajz esetében elsősorban azt a mozzanatot próbáltam kiemelni, amely a mendöli kijelentésmező fenntartására, rögzítésére irányult; szemben a gazdaságföldrajznál tapasztalható a két világháború közötti kijelentésmező visszabilentésére irányuló kísérletekkel. Mind-kettőnél összetettebb viszont Wallner viszonya a hatvanas évek végén megjelenő szociálgeográfiához.

Wallner és a szociálgeográfia

A szociálgeográfiai gondolat a magyar társadalomföldrajzban német hatásra jelent meg az 1960-as évek végén. Ez a kutatási irány a mikroszintű vizsgálatok felé való fordulást jelentette, a szociológia és a földrajz érintkezési területén mozogva képviselőik a társadalmi (szociálgeográfiai) csoportok térbeli viselkedésével foglalkoznak.⁵⁰

Ekkoriban az MTA Földrajztudományi Kutatóintézete (1967-ig Kutatócsoport) élénk kapcsolatokat alakított ki a szociálgeográfusok úgynevezett müncheni iskolájával. Magyarországi képviselői számára a szociálgeográfia megnevezés egyfajta ellenállás lehetőségét nyújtotta a marxista gazdaságföldrajz uralkodó ideológiájával és munkamódszerével szemben. A magyar kontextusban emellett a szociálgeográfia fogalma jelentésmódosuláson is átesett: e fedőszó alatt lehetett némiképp visszacsempészni Mendöl Tibor és a két világháború közötti településföldrajzi kutatásokat a földrajztudományba. Ennek a fogalmakat átalakító kutatói gyakorlatnak Wallner Ernő talán az egyik legfőbb ellenzője volt.

⁴⁸ Somogyi Sándor: Köszöntjük a 90 éves Wallner Ernőt. *Földrajzi Közlemények* 105 (1981), 4. 378.

⁴⁹ Györi (2009) i.m. 49.

⁵⁰ A szociálgeográfia hazai és németországi felfogásainak kapcsolata (a fogalmakhoz kapcsolódó kijelentésmező) rendkívül konfúzus, így nem szándékozom a megközelítést pontosabban definiálni. A diskurzuselemzés felfogásának megfelelően a kutatói gyakorlatok, a fogalomhasználat különbözőségeire kívánok rámutatni a továbbiakban.

A hazai szociálgeográfusok (kevésbé az „első generációba” tartozó Mendöl-tanítvány Lettrich Edit, sokkal inkább a „második generáció” képviselője, Berényi István) számos esetben a kutatások módszertani legitimálását Mendöl nevével – illetve munkamódszereknek és személyeknek a kijelentésmezőben egymás mellé helyezésével – érték el. Ebben a múltat a jelenből értelmező prezentista szemléletben⁵¹ Mendölt, Wallnert, illetve másokat szociálgeográfusként, illetve a szociálgeográfia előfutáraiként jelenítik meg (azaz folytonosságot teremtenek személyek között), annak ellenére, hogy ezt a kifejezést az illető kutatók soha vagy nem nagyon használták. 1997-es szociálgeográfia-jegyzetében Berényi például a következőt írja: „a társadalomföldrajzon belül a szociálgeográfiai jellegű kutatások kontinuitása sohasem szakadt meg, ezért a mai kutatások elméleti és módszertani felkészültségében jelen van a 20-as évek óta felerősödő és kiszélesedő kutatás. Ha törésekkel és némi kihagyásokkal is, de a Mendöl T. – Wallner E. – Lettrich E. kutatási vonal a 70-es évek elejéig követhető.”⁵²

A fogalmakhoz kapcsolódóan Berényi István egyrészt a német kijelentésmezőt emeli át a magyar közegbe a szociálgeográfia szó használatával (többek között tanulmányai-ban német szociálgeográfusokkal népesíti azt be), másrészt viszont az irányzatot történetileg is beágyazza a magyar közegbe.

Wallner Ernő stratégiája a szociálgeográfia fogalmával különbözött Berényi Istvánétól. Ugyan a Mendöl–Wallner–Lettrich-kontinuitás Wallner 1981-es tanulmányában szintén megjelenik – „kívánatos a városnak olyan városképi elemző, városnéző bejárása, mint amilyent a 60-as években először Lettrich Edittel majd utóbb Mendöl Tiborral Veszprémben tettünk”⁵³ –, mégis ezt sokkal inkább település-földrajzi, mintsem szociálgeográfiai megközelítésnek tartja. Így Wallner Ernő álláspontja a mendöli település-földrajzi örökségről és a szociálgeográfiáról mint kijelentésmezőkről értelmezésében némileg eltér a Jankó Ferenc által láttatottaktól. Jankó ugyanis a településföldrajz és a szociálgeográfia között gondolati kontinuitásról ír,⁵⁴ ezzel szemben Wallner 1973-as tanulmányában Mendöl településvizsgálati elképzelései eszközzé válnak annak a célnak az eléréséhez, hogy a szociálgeográfiát elutasítsa: „Vitatható, hogy miért jobb a Mendöl által javasolt társadalomföldrajz magyar kifejezés helyett az idegen eredetű és hangzású szociálgeográfia megjelölés használata.”⁵⁵ Érvelésének alátámasztására (egyébként Berényivel több tételben egyező) külföldi szakirodalmat is felhasznál: „A müncheni W. Hartke és a bécsi H. Bobek professzorok, a szociál-geográfia megalapítói sem adták meg annak a tartalmi

⁵¹ A prezentista szemléletről a földrajztudománytörténet-írást illetően lásd: Livingstone, David N.: *The geographical tradition: Episodes in the history of a contested enterprise*. Blackwell, Oxford, 1992. 7–9.

⁵² Berényi István: *A szociálgeográfia értelmezése*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 1997. 21.

⁵³ Wallner (1981) i.m. 109.

⁵⁴ Jankó Ferenc (2005) i.m. 17–23.

⁵⁵ Wallner Ernő: *Néhány kiegészítés falvaink szociálgeográfiai vizsgálatának kérdéséhez*. Földrajzi Értesítő. 32. (1973) 2–3. 315.

megjelölését, miben ad újat a szociálgeográfia azokhoz a korábbi településföldrajzi tanulmányokhoz képest, amelyek a városi és falusi települések népességének foglalkozás és birtokviszony szerinti megoszlását is vizsgálták”.⁵⁶ Ennek az idézetnek a fényében legalábbis meglepő a Wallner-émlékkötetben Berényi István eljárása, amelyben oldalakon keresztül bizonygatja, hogy Wallner írásai miért tekinthetők mintaeértékű szociálgeográfiai munkáknak.⁵⁷ Berényi és Wallner érvelésének elemzésében így az a különösen érdekes, ahogyan ugyanazokból a szakirodalmakból és személyekből kiindulva teljesen különböző diskurzív gyakorlatokat alakítanak ki, végeredményben egymással nem összeegyeztethető valóságokat hoznak létre.

Az alternatív valóságok létrehozása azonban nem öncélú játék. Wallner számára a szociálgeográfiával szembeni fenntartásoknak praktikus szempontjai is vannak: amennyiben nem létezik szociálgeográfia, akkor a települések tanulmányozása a mendöli örökség továbbvitelével valósítható meg (az erre vonatkozó érvelést az előző részben mutattam be). Egyúttal Wallner szembefordul a szemléleti sokszínűség lehetőségével a földrajztudományban, ami viszont a magát marxistának mondó gazdaságföldrajzhoz való viszony tisztázását teszi nehezzé, ezt pedig – legalábbis ebben a tanulmányában – Wallner ügyesen kikerüli. Korábbi, 1971-es írásában viszont a szociálgeográfiát elhelyezi a marxista földrajzhoz képest: „A szociálgeográfia a marxista földrajz újkeletű részdíszciplínája [sic!]. Településföldrajzi vonatkozásban a népesség társadalmi viszonyainak, a gazdasági funkcióknak, térben jelentkező morfológiai képek és változásainak együttes vetülete.”⁵⁸ Ez az interpretáció persze feltehetően nem egyezik Berényi István véleményével, aki éppen az uralkodó marxista földrajztól kívánt eltávolodni szociálgeográfiájával. Wallner Ernő saját munkáit ugyanebben a tanulmányban nem tartja szociálgeográfiaiainak, így a kijelentésmezőben inkább távolságot tart a fogalomtól: „Tudat alatt szociálgeográfiai elemeket tartalmaznak a paksi járásról készült tanulmányaim. (...) Erősebben jelentkeznek a szociálgeográfiai momentumok Alsóörsről írt munkámban.”⁵⁹ A céltudatos szociálgeográfiai írást pedig Lettrich Edit Tihany-tanulmányával⁶⁰ azonosítja.

Wallner Ernő ez utóbbi álláspontja bizonyításához egy másik írásában további retorikai eszközt is alkalmaz, Lettrich Edit Tihanyról szóló 1970-es tanulmányát kifigurázva. Lettrich tanulmányában azt írja, hogy a magyar szakirodalomban elsőként alkalmazott szociálgeográfiai módszert, pedig – írja Wallner – Mendöl

⁵⁶ Wallner (1973) i.m. 311.

⁵⁷ Berényi István: Adalék Wallner Ernő településföldrajzi felfogásához. In: Tatai Zoltán (2003) i.m. 93–96.

⁵⁸ Wallner Ernő: Községszintű településföldrajzi vizsgálatok módszertani, szociálgeográfiai és alkalmazott földrajzi problémái. Földrajzi Közlemények 95 (1971), 4. 357.

⁵⁹ Wallner (1971) i.m. 358.

⁶⁰ Lettrich Edit: Tihany szociálgeográfiai képe. In: Portré és pályakép. Lettrich Edit köszöntése. Szerk.: Becsei József – Dövényi Zoltán MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Budapest, 2005 [1970]. 95–102.

Tibor 1930-as évekbeli, Wallner 1926-os és az 1950-es évektől kezdődően megjelent tanulmányait is mind a szociálgeográfiai jelző illethetné. „Györffy [sic! – az etnográfus Györffy István], Mendöl és Wallner munkáit Lettrich E. nagyon jól ismerte és ha azokat az 1950-es évek első felében fennálló helyzet és vizsgálati lehetőségek alapján értékeli, aligha használta volna az »elsőként« jelzőt tihanyi tanulmánya megírásakor.”⁶¹ Ezt a „fennálló helyzetet” 1976-os tanulmányában részletesebben is kibontja: „A szociálgeográfia kifejezés az 1950-es években a magyar településföldrajzban még nem volt használatos. A szociálgeográfia meghatározást Lettrich E. a szociálgeográfia mai állásáról írt részletes tanulmányában (1972) német geográfusokat idézve közli. Amikor ezek alapján elemzi, hogy mi a szociálgeográfia és rámutat a különböző mai álláspontokra, történeti és elvi síkon marad. (...) Lettrich E. Kecskemétről írt két munkájában a településnek kifejezetten szociálgeográfiai képét kapjuk anélkül, hogy a szociálgeográfia szót akár csak jelzőként is használta volna. Helyes geográfiai érzékkel és meglátással Kecskemétnek és az alföldi tanyák gazdálkodási rendszerének teljes szintézisét adja.”⁶²

Vagyis Wallner Ernő a szociálgeográfia felbukkanásával szemben – hasonlóan a településföldrajz esetében látottakhoz – leginkább a fogalmak és a kijelentésmozgók állandóságának képviselője. Diskurzív gyakorlatai sokszor arra irányulnak, hogy visszazökentse azokat az értelmezésében kibillent fogalomhasználatokat, amelyek a korábban a településföldrajz körébe tartozó lehetséges kijelentéseket a szociálgeográfia számára sajátítanak ki.

Összegzés

„Hogy egy kutató tárgyi tartalom tekintetében mit ölel fel, mit tart időszerűnek, munkájában milyen módszert alkalmaz, azt jórészt tudományágának a tágabb tudomány körében és a tudánypolitika rendszerében elfoglalt mindenkori helyzete határozza meg.” – fogalmazta meg Wallner Ernő 1976-ban.⁶³ Ezzel szemben tudományos életpályájának és munkásságának részletes tudománytörténeti feldolgozása csak kevéssé veszi figyelembe azt a társadalmi és tudományos közeget, amelyben hosszú évtizedekig dolgozott.

Tanulmányomban egyrészt arra tettem kísérletet, hogy Wallner Ernőt munkái és recepciója alapján megpróbáljam elhelyezni abban a földrajztudományi mezőben, amelynek maga is része volt, illetve amelyet maga is aktívan formált. Ehhez három fogalmon, a gazdaságföldrajz, a településföldrajz és a szociálgeográfia részdiszciplínáin keresztül vizsgáltam az átalakuló, sokszor egymásnak is ellentmondó tudományos diskurzusokat. Természetesen az általam elbeszélte történet nem teljes, és nem is állt szándékomban a teljességre törekedni,

⁶¹ Wallner (1973) i.m. 315.

⁶² Wallner (1976) i.m. 73.

⁶³ Wallner (1976) i.m. 45.

az effajta (foucault-i értelemben vett) ar-cheológiai kutatás a művek és személyek részletesebb, a beszédmódokban más fogalmakra összpontosító értelmezéseivel tovább folytatható. Másodsorban azt kívántam bemutatni, hogy a tudománytörténet diskurzusok elemzésén alapuló megírását olyan megközelítésnek tartom, amely alkalmas arra, hogy kutatók álláspontjait szélesebb társadalmi és tudományos közegbe ágyazva érthessük meg, egyúttal következtetéseket vonhassunk le a jelen tudományának állapotáról és átalakítási kísérleteiről is.